

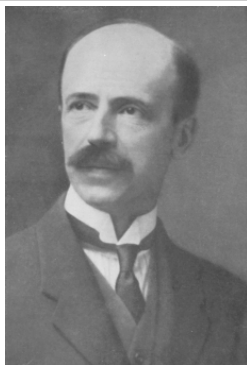
Magyarországi német egyesületalapítás Trianon után ^[1]

„Azután a német birodalomra és Ausztriára való figyelemből is szükségesnek tartja a magyarországi német nyelv és kulturális jogainak respektálását. Hatalmi téren a németiség ma nem számít, s talán sokáig nem fog számítani. A magyar külpolitikát nem is lehet egyoldalúan a németiségre építeni, de ha már más nemzeteknek határozott támogatásával nem dicsekedhetünk, és azoktól egyelőre az ország integritásának helyreállítását nem várhatjuk, a németeket nem szabad ellenségünké tennünk.”

Bevezetés

A trianoni Magyarországon az 1920-as népszámlálás eredménye alapján társadalmi, gazdasági és politikai szempontból nem egységes struktúrájú, lélekszámát tekintve csaknem két milliós német anyanyelvű népességből mintegy 550 ezer fő maradt az új határokon belül. A németiség így a 7,6 milliós összslakosság 6,9 százalékát tette ki. Ezek az adatok drasztikus csökkenésre utaltak, de egyben azt is jelentették, hogy 1920 után a németek lettek a legnagyobb magyarországi kisebbség. A hazai németiségen belül a római katolikusok aránya kiugróan magas, 81,3 százalék volt. A zömében mezőgazdasággal foglalkozó Magyarországon maradt németiség magyar állam iránti hűsége mellett használta német anyanyelvét, népi kultúrájában élt, és egyfajta lokális önazonosságtudattal rendelkező társadalmi csoportként békésen megférte a többségi nemzettel. Az együttélés egyik alapfeltétele azonban - különösen az első világháború, a német anyanemzettel való találkozás után - oktatási és nyelvi jogainak biztosítása volt, mert ezek egyrészt identitásának sarokpontjai voltak, másrészt alapvetően érintették mindennapjait, és képessé tették a magyar hazai iránti szorosabb elköteleződésre. Ezen jogok biztosítása érdekében hozta létre *Bleyer Jakab* germanista egyetemi tanár, nemzetiségügyi miniszter (1919-1920) a Magyarországi Német Népművelődési Egyesületet (MNNE), amely a Bethlen-kormány politikájának megváltozása kapcsán is jöhetett létre. A trianoni béke 1921 nyári parlamenti beickelyezését követően a Bethlen-kormány - amelynek konszolidációs politikájába beleillett a nemzetiségekkel szemben követett előzetesen magatartás - arra törekedett, hogy a békeszerződés kisebbségvédelmi előírásait betartsa. A revíziót távlati célként szem előtt tartó magyar külpolitikai tervek és a nemzetközi körülmények - Németország fokozódó figyelme a térség iránt, a szomszédos kisantant államok kisebbségpolitikája - kapcsán a miniszterelnök magánál tartotta a kisebbségi kérdésben a kezdeményező szerepet, ezért is mutatkozott hajlandónak egy kizárólag nyelvi és kulturális érdekeket felkaroló, kontroll alatt tartható német egyesület támogatására. A szervezet ugyan már 1923-ban nem hivatalosan létrejött, alapszabályainak engedélyezését hosszas egyeztetések előzték meg a kormánnyal. Az alakuló közgyűlést 1924. augusztus 3-án tartották, ahol - a kormány kívánásainak megfelelően - a felvidéki cipster *Gratz Gusztáv* volt külügyminisztert elnöké, *Bleyer Jakabot* pedig ügyvezető alelnökké [popup title="választották"] format="Default click" activate="click" close text="Unser Fest. Die feierliche gründende Generalversammlung des Ungarländischen Deutschen Volksbildungsvereines. Sonntagsblatt. Wochenzeitung für das deutsche Volk in Ungarn. 4. Jg. [10. August 1924.] Nr. 32. 5."]. A kormányzat *Bleyer* iránti bizalmatlanságát jelezte *Gratz* helyzetbe hozása, aki - részben legitimista múltja miatt - a végrehajtó hatalom iránt messzemenő lojalitást tanúsított, ugyanakkor a nyelvi és kulturális jogokért ő is kész volt konfliktust vállalni. *Bleyer* és *Gratz* ellentéte, amely az 1920-as években majd az MNNE-n belül folyamatosan éleződött ki, koncepcióbeli eltérést takart. Míg *Bleyer*nél már az 1920-as évek első felétől lényegesen nagyobb szerepet kapott a népközösség (Volksgemeinschaft) elvének képviselete, amely a német néphez való tartozás tudatát emelte ki, egyenrangúnak tekintve azt az államközösséghez (Staatsgemeinschaft) való kötődéssel, addig *Gratz* a népközösség elvéből kiindulva bármiféle külső beavatkozást elítélt, és elsődlegesen a magyar állammal való kompromisszumokban látta a kisebbségpolitika alakításának eszközeit.

Az MNNE megalakulásával összefüggésben a kormány törekvése egyértelműen arra irányult, hogy minél szélesebb körben egy, a végrehajtó hatalom által ellenőrzött szervezet révén lefedje a hazai németiség irányzatait, s ebben számított a katolikus egyház messzemenő támogatására. Bethlen István miniszterelnök a Népművelődési Egyesület létrejötté ügyében úgy tartotta tiszteletben a katolikus klérus feltevélt autonómiáját, hogy közben elvényszerítette a kormány kisebbségpolitikáját. A magyar katolikus egyház azért is tudott azonosulni - az ideológiai hasonlóságok mellett - a kibontakozó ellenforradalmi rendszer céljaival, mert a területi elcsatolások révén több egyházmegyéje is súlyos veszteségeket szenvedett, így a klérus a revíziós politika majdani sikerében láthatta elvesztett részeinek visszaszerzésének esélyét. A mindenkor esztergomi érsek az ország első főpapja volt, aki tisztségére révén nemcsak egyházmegyéjében és egyházán belül vitt vezető szerepet, hanem közismerten az ország közéletében is. A kisebbségi kérdéskörben a magyar hercegrímás személyisége, valamint az ügy iránti érdeklődésének mértéke is kiemelt szerepet játszott. *Csernoch János* esztergomi érsek (1912-1927) - akinek főegyházmegyéje nagy része Csehszlovákiához került - azon túl, hogy azonosult a területi integritás elvével, komolyan vette azokat a törvényi előírásokat, amelyek a kisebbségi jogokat garantálták. *Csernoch János* az ellenforradalmi konszolidáció idején teljes mértékben támogatta a tárgyan megszülető kormányzati intézkedéseket, ugyanakkor véleményének kialakításában megfigyelhető volt az álláspontok között kiegyensúlyozó, a kölcsönös érdekeket figyelembe vevő attitűd is, amely a kisebbségi problémákra nyitottan reagáló főpap képét erősíti.

Bethlen István

Bleyer Jakab

Csernoch János

Forrásunk alapján az MNNE megalakulásáról *Csernoch János* esztergomi érsek már 1924 februárjában pontos információkat kapott *Bethlen István* miniszterelnöktől, aki elsősorban abban kérte a hercegrímás támogatását, hogy minél több egyházi személy csatlakozzon az egyesülethez. *Csernoch* válaszában pozitívan reagált a kezdeményezésre, biztosította a miniszterelnököt arról, hogy ajánlani fogja a szervezetbe való belépést püspöktársainak és papságának. Az érsek - azon túl, hogy egyetértett a kormány politikájával - pontosan értette azokat a kül- és belpolitikai körülményeket, amelyek a méltányos kisebbségpolitika irányába mutattak, bár Németország szerepét jelentősen alábecsülte. A főpap levelében nem vetett számot azzal a ténnyel, hogy a magyarországi németiségnek szinte alig jött létre saját értelmisége, mert a kiemelkedés útja elsősorban a magyarságba történt asszimilálódása volt. Ebben a kérdésben Bethlen és *Csernoch*, sőt a magyar állam és a katolikus egyház is azonos véleményen volt, nem helyeselték önálló, a magyarságtól elkülönülő német értelmiség létrejöttét, amely adott esetben külső politikai beavatkozás lehetőségét is hordozhatta. *Csernoch* arra kérte Bethlent, hogy ösztönözze a helyi közigazgatást a kormány rendelkezéseinek betartására, annak érdekében, hogy a papság ez irányú munkáját se akadályozzák. Ezzel a hercegrímás azt is el akarta érni, hogy az állam adjon neki segítséget, hogy papjai az ő intenciói szerint cselekedjenek ebben az érzékeny kérdésben. Az érsek hosszan jellemezte *Bleyer Jakabot* is, akinek hívó katolicizmusa, az ország területi integritásához való ragaszkodása személyét kezdetben a klérus egy része számára elfogadhatóvá tette. *Csernoch* kedvező véleménye annyiban némi naivitást tükrözött, hogy *Bleyer* politikai kudarcai következtében már igen korán kapcsolatot keresett a német birodalmi kormánnyal, Németországtól remélve a hazai németiség helyzetének javulását.

Az esztergomi érseknek küldött hasonló tartalmú levelet kaptak az egyesület ügyében Bethlentől az üzenetben név szerint említett magyar főpapok is . Hanauer Árpád István váci, Glattfelder Gyula csanádi és Rott Nándor veszprémi püspök örömmel csatlakoztak az MNNE-hez, annál is inkább, hiszen egyházmegyéjükben voltak németajkú egyházközségek . A miniszterelnök nemcsak a belépésre, hanem a Népművelődési Egyesület tiszteletbeli vezetőségi tagságának elfogadására is kérte az említett püspököket. Ellenőrző szerepét nyomatékosítva arra biztatta őket, hogy ha egyházmegyéjükben olyan jelenségeket észlelnek „[...] amelyek kormányhatósági közbelépést igényelnek, engem azokról a nemzetiségi harmónia megóvásának fontos célja érdekében esetről-esetre bizalmasan tájékoztatni méltóztaték.” A főpapok akceptálták a kérést. Rott Nándor veszprémi püspök szinte mindnyájuk kisebbségi kérdésről alkotott véleményét kifejezte, amikor egyesületi tisztségével kapcsolatban ezt válaszolta : „[...] minden igyekezettel azon leszek, hogy a nemzetiségi törvények keretén belül a németajkú honfitársak jogos kívánságai kielégítést nyerjenek, de viszont az esetleges külföldi agitátorok, vagy azoknak itteni exponensei hívekre és követőkre ne találjanak.” A püspöki kar 1924. április 9-ei ülésén támogatta a Magyarországi Német Népművelődési Egyesület megalakítását, és egyházi személyek részére ajánlotta a szervezetbe való belépést . Bár a főpapok szerepvállalása lényegében formális volt, a kormányzat az egyesületben való egyházi jelenlétet keresztül kiemelt figyelmet fordított a német kisebbség lojalitásának megszilárdítására. Több püspök ugyanakkor nem lépett be a szervezetbe, sőt voltak olyanok, akik kifejezetten bizalmatlanul fogadták az egyesület megalakulását. Így a pécsi egyházmegyét vezető Zichy Gyula püspök 1925 tavaszán a Népművelődési Egyesület szellemiségét a magyarságtól idegennek, törekvéseit pedig ellenségesnek [popup title="nevezte" format="Default click" activate="click" close text="TILKOVSZKY LORÁNT: Nemzetiségi anyanyelvű oktatás a katolikus elemi népiskolákban (1919–1944). Századok 129. [1995] 6. 1257.]. Ezzel szemben például Fetszer Antal győri püspök több alkalommal finom különbséget tett a pángermánizmus és az MNNE között , „[...] amelyet legalább látszólag maga a kormányhatalom támogat.” Virág Ferenc , Zichy utóda a pécsi püspöki székben 1927 tavaszán világossá tette, hogy - „a nemzeti érdek szem előtt tartásával” - a Népművelődési Egyesületen belül a Gratz-féle törekvéseket támogatja . Ugyanakkor Virág püspök volt az is, aki 1928-ban azért üdvözölte egy helyi katolikus olvasókör megalakulását, mert szerinte ez által feleslegessé válna az MNNE tevékenysége .

Az MNNE megalakulásában játszott kormányzati szerep megkönnyebbüléssel töltötte el a magyar főpapokat, ugyanakkor - az alsópapsághoz hasonlóan - alapvetően tartózkodással figyelték az egyesület magatartását. Ez a bizalmatlanság az idő múlásával csak fokozódott. Ennek egyik legfontosabb oka, hogy a szervezet kulturális, oktatási és nyelvi céljaival olyan problémákat vetett fel, amelyek az eddigi status quo helyett előtérbe helyezték a kisebbségek követeléseit. Mindez olyan kényszerhelyzetet jelentett a katolikus egyházi vezetés számára, amelyben egyrészt a kormány intencióira kívánt támaszkodni, másrészt viszont megkövetelte az autonóm cselekvés jogát is. Ugyanakkor az egyesület tagságát zömében hívő katolikusok alkották, akik közül csak kevesen voltak pángermánizmussal vádolhatók. Mivel azonban az MNNE alapszervezetei a hazai német nyelvi és kulturális célok mellett léptek fel, működésük számos esetben helyi konfliktust generált. Így lassan haladó szervezkedésében a vármegyei és helyi közigazgatás gátló munkája, valamint részben a kormányzat óvatos politikája is közrejátszott. Nem véletlen tehát, hogy az MNNE létszáma 1933-as fénykorában is csak 28-30 ezer fő volt, ami a magyarországi németek alig 4-5 százalékát jelentette .

A forrást a mai nyelvhelyességnek megfelelően adjuk közre.

Bleyer Jakab fotója Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fotótárából való.

Források

1.

Bethlen István miniszterelnök levele a Magyarországi Német Népművelődési Egyesület (MNNE) megalakítása ügyében Csernoch János bíboros, hercegprímás, esztergomi érsekhez

Tárgy: Bleyer Jakab által tervezett „Magyarországi Német Népművelődési Egyesület” szervezése ügyében a miniszterelnök

Budapest, 1924. február hó 26-án

Bizalmas! K.s.K.

Főmagasságú Bíbornok, Hercegprímás Úr!

A csonkaszabályok németeknek Bleyer Jakab egyetemi tanár, ny. miniszter úr köré csoportosuló része 1923. július 15-én „Magyarországi Német Népművelődési Egyesület” címmel egyesületet alakított, amelynek célja a „magyarországi német nép közművelődési állapotának folytonos szemmel tartása mellett kulturális érdekeinek előmozdítása, népi sajátosságai, hagyományai, nyelve, szokásai és keresztény erkölcsökének ápolása és nemesítése”, emellett a hazai németajkú lakosságban a hazafias érzésnek, a magyar hazához való ragaszkodásnak ápolása és erősítése.

Az egyesület nem kezdte még meg működését, az alapszabályok nincsenek még jóváhagyva, mivel Bleyerrel tárgyalásokat folytatok oly irányban, hogy az egyesület vezetőségébe s tagjai közé vegye fel a csonkaszabályok németiség minden árszínénél képviselőit, s vegye fel azokat a közéleti férfiakat is, akik hivatásuknál fogva a csonkaszabályok német néppel foglalkoznak, így az egyházi dignitáriusokat, nemzetgyűlési képviselőket stb. Céloom ez az, hogy az egyesület ne legyen egyoldalú összetételű s színezetű, s ne legyen ez által esetleg akaratlanul is eszköze annak, hogy a hazai németajkú lakosság elkülönüljön valamilyen viszonylatban az ország más ajkú lakosaitól.

Ez nem csak az általános politikai szempontokból s a nemzetiségi béke, a lakosság társadalmi békés együttélésének biztosítása szempontjából fontos és szükséges, de azon körülménynél fogva, hogy a csonkaszabályok német lakosság többsége a róm. kath. egyház híve, nézetem szerint ez a magyarországi róm. kath. egyház érdekei szempontjából is igen latba eső kívánalom. Csak akkor remélhetni, hogy az egyesület működése nem fog zavarokat, sürölődásokat előidézni akár a belső politikában, akár az egyház belső közigazgatásában, ha az érdekelt egyházi dignitáriusok - s itt Glattfelder Gyula, Rott Nándor, Hanauer Á. István püspök urakra gondolok első sorban - de emellett más olyan egyházi férfiak is, akik németajkú vidékeken működnek, belépnének az egyesületbe, s a magas dignitáriusok, mint díszelnökök, a többiek, mint a választmány vagy az intézőbizottság tagjai befolyónak az egyesület tevékenységébe.

Annak közlése mellett, hogy a Bleyerrel folytatott tárgyalások kedvezően folynak, s hihetőleg mihamar eredménnyel befejezhetnek, tisztelettel kérem Eminenciádat, hogy a felhozott indokok bölcs mérlegelése alapján a felvetett tervet magáévá tenni s a megnevezett, továbbá a Főmagasságod nagybecsű véleménye szerint az egyesületbe még cooptálandó püspök uraknál végül más, állásuknál és egyéb körülményeiknél fogva alkalmasnak ítélt egyházi személyeknél a fentnevezett egyesületbe való belépésre megfelelő kezdeti lépéseket tenni s ezek eredményéről s általában a kérdésben elfoglalt nagybecsű álláspontjáról engem bizalmasan tájékoztatni kegyeskedjék.

Fogadja Főmagasságú Bíbornok, Hercegprímás Úr kiváló tiszteletem és őszinte nagyrabecsülésem nyilvánítását.

Bethlen István

Jelzet: *Prímási Levéltár Esztergom (PLE) - Cat. 46. - 751/1924. - Egyházkormányzati iratok*

Csernoch János bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek válaszelevele Bethlen István miniszterelnöknek

-

Bizalmas!

Nagyméltóságú Gróf Bethlen István miniszterelnök úr, Budapest

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr, Kegyelmes Uram!

A ~~hazai német~~ Bleyer Jakab egyetemi tanár és nyug. miniszter úr által tervezett német kultúregyesület ügyében Excellenciádnak bizalmasan közölt intencióit nagyon helyeslem. Bleyer Jakabot becsületes szándékú embernek tartom. Többször volt alkalmam vele hosszabb eszmecsere folytatni. Gondolkodásának világossága, tapasztalatokon nyugvó szilárd elvei, kétségtelen hazafiassága - ~~minden~~ erős német népszerűete és a német kultúráért lelkesedése mellett - megnyugtató hatással voltak rám. Bleyer nem pángermán a szónak államegységi és hatalmi értelmében, hanem a régi német állami megosztottság mellett a németiség kulturális hívatásában látja a németiség jövőjét. Meggyőződéssel hirdeti, hogy a németiség soha nem alkothat egységes államot, ~~hanem~~ mert a különböző államokban ~~lakó~~ ~~németeknek~~ a népi sajátosságai és fejlett kultúrájuk megőrzése mellett őszintén és minden hátsó gondolat nélkül kell államához ragaszkodnia. Német szempontból is a történelmi Magyarország meggyőződéses híve. Az elszakadt országrészek németiségében ápolja a magyar hazához való visszavagyódást. S hogy ez a munkája minél sikeresebb legyen, azért sürgeti a magyarországi németiség nyelvének és kultúrájának kímélését és fejlesztését. Attól fél, hogy az elszakadt országrészek németége megnyugszik a sorsában, és megfelelkezik Magyarországról, ha új államaiban több a nemzetiségi fejlődés lehetősége, mint Magyarországon. Azután a német birodalomra és Ausztriára való figyelemből is szükségesnek tartja a magyarországi németiség nyelvi és kulturális jogainak respektálását. Hatalmi téren a németiség ma nem számít, s talán sokáig nem fog számítani. A magyar külpolitikát nem is lehet egyoldalúan a németiségre építeni, de ha már más nemzeteknek határozott támogatásával nem dicsekedhetünk, és azoktól egyelőre az ország integritásának helyreállítását nem várhatjuk, a németeket nem szabad ellenségünké tennünk. Pedig a németek a hatalmas császárság megdőlése után a német államokon kívül élő németiségre jobban figyelnek, mint azelőtt s barátságuk olyan állam iránt, amely a német lakosok nyelvi és kulturális szabadságát nem tiszteli, nem remélhető.

Végül a német népek általános közvéleménye is követeli ma a kisebbségek jogainak tiszteletét. Ezen érvek elől nem lehet elzárkózni. Azért helyeslem Excellenciádnak és a magyar kormányynak bölcs álláspontját, amely az ország egyes rétegeinek ellenzése dacára is a német kisebbség védelmét veszi programjába.

Azonban természetesnek tartom, hogy a kisebbségek szabadsága nem veszélyeztetheti az államot és a közérdeket. Nem szabad megengedni, hogy a németiség a magyaroktól elkülönüljön és azoktól független vagy velük ellentétes politikát űzzön. Hiszem ugyan, hogy a németiség útjai nem térhetnek el a magyarság útjától, de azért a kellő óvatossági rendszabályoktól nem tekinthetünk el. Különösen arra kell ügyelni, hogy a német intelligencia a magyarokkal együtt nevelődjék, és a magyar történelem és kultúra gondolatvilágába behatoljon, amit Bleyer is hangsúlyoz.

Igen praktikus megoldás lesz, ha a német közművelődési egyesületbe hazai közéletünk német származású és a német néppel foglalkozó, *de egyébként kétségtelenül magyar érzésű* kiválóságai belépnek.

Ily irányban érvényesíteni fogom befolyásomat az egyházi férfiak körében. *Bizalmasan* ajánlani fogom a belépést egyéb püspököknek és a püspöki kar útján a német hívek plébánosainak s a saját egyházmegyémben a németekkel foglalkozó papjaimnak. Hazafias papságunk biztosíték lesz arra, hogy a kultúregylet minden túlzástól óvakodjék. Egyébként a *magyar szempontból* teljesen megbízható papság bevonása Bleyernek is szándéka, akinek nyílt és férfias egyénisége nem keresi a megbúvást és a titkos utakat. Egyházi szempontból egyenesen szükségesnek tartom, hogy a papság a nemzeti kisebbség kérdésében népének vezére maradjon, mert különben a lelkipásztori munkát gátló gyanakvás ékelődik be a pap és a nép közé, ami egyes helyeken - sajnos - már most is tapasztalható. Mindenesetre kérem Excellenciádat a közigazgatási hatóságok erélyes utasítására, hogy a papság becsületes törekvéseit rövidlátó és kicsinyes történésekkel ne keresztezze és a kormány jól átgondolt terveit meg ne hiúsítsa. Soron kívül figyelmeztesse a honvédségnek megfigyelő osztagait, hogy több megértéssel figyeljék meg a papság [olvashatatlan mondat]

Fogadja

Esztergom, 1924. március 4.

Csernoch

Jelzet: *Prímási Levéltár Esztergom (PLE) - Cat. 46. - 751/1924. - Egyházkormányzati iratok***Címkek:**[Magyarországi Német Népművelődési Egyesület](#) [2][Csernoch János](#) [3][Bethlen István](#) [4][Volksbund](#) [5]**Kiadás:** 15. évfolyam (2015) 3. szám**Forrás webcím:** https://www.archivnet.hu/politika/magyarorszag_i_nemet_egyesuletalapitas_trianon_utan.html**Hivatkozások**[1] https://www.archivnet.hu/politika/magyarorszag_i_nemet_egyesuletalapitas_trianon_utan.html[2] https://www.archivnet.hu/cimkek/magyarorszag_i_nemet_nepmuvelodesi_egyesulet[3] <https://www.archivnet.hu/cimkek/csernoch-janos>[4] <https://www.archivnet.hu/cimkek/bethlen-istvan>[5] <https://www.archivnet.hu/cimkek/volksbund>